HUMANISTIČKE STUDIJE

6|2019

Univerzitet
Donja Gorica

ČASOPIS
HUMANISTIČKE STUDIJE

Glavni i odgovorni urednik:
Dragan K. Vukčević

Urednik broja
„Evropski izbori (2019) u kontekstu reforme Evropske unije i njihov uticaj na Zapadni Balkan“:
Dragan Đukanović

Redakcija:
1. Đorđije Borozan (Podgorica);
2. Ilija Vujačić (Podgorica);
3. Dragica Vujadinović (Beograd);
4. Milan Podunavac (Podgorica);
5. Cirila Toplak (Ljubljana);
6. Mirjana Maleska (Skoplje);
7. Asim Mujkić (Sarajevo).

Savjet:
1. John Keane (Sidney);
2. Nenad Dimitrijević (Beograd);
3. Čedomir Čupić (Beograd);
4. Olga Breskaja (Vilnius);
5. Ana Krasteva (Sofija, Lyon);
6. Panos Ljoveras (Solun);
7. Đuro Šušnjić (Beograd);
8. Tonko Maroević (Zagreb);
9. Viljam Smirnov (Moskva);
10. Rudi Rizman (Ljubljana);
11. Alpar Lošonc (Novi Sad);
12. Vesna Kilibarda (Podgorica);
13. Stefano Bianchini (Bologna);
14. Hans-Georg Ziebertz (Würzburg);
15. Ratko Božović (Beograd).

Sekretar: Nikola Zečević

Dizajn: Mile Grozdanić

Priprema za štampu: Bojan R. Popović
Medeon, Podgorica

Lektura i korektura: Valentina Knežević

Izdavač: HS, UDG

Podgorica,
2019.

www.humanistickestudije.me

6|2019

SADRŽAJ

DRAGAN K. VUKČEVIĆ Uvodna riječ
glavnog i odgovornog urednika /5/

DIO I TEMA BROJA: EVROPSKI IZBORI (2019)
U KONTEKSTU REFORME EVROPSKE UNIJE I
NJIHOV UTICAJ NA ZAPADNI BALKAN
RADMILA NAKARADA Višeslojne poruke izbora
za Evropski parlament (2019) /9/
LJILJANA GLIŠOVIĆ Evropska Nemačka ili nemačka
Evropa: rezultati izbora za Evropski parlament u Nemačkoj
i izbor predsednika Evropske komisije /23/
SAJMA ADEMOVIĆ Identitet kao osnova
evropeizacije Zapadnog Balkana /33/
NIKOLA B. ŠARANOVIĆ Religijski akteri i političko
akterstvo: izbori za Evropski parlament 2019. godine /47/
LUKA NEŠKOVIĆ Budućnost Evrope i kriza hrišćanskog identiteta /57/

DIO II STUDIJE
MILUN LUTOVAC Romani mojkovačkog književnog kruga /71/
NIKOLA BANIĆEVIĆ Reforme sektora nacionalne bezbjednosti
u procesu evroatlantskih integracija Crne Gore /85/

DIO III RECENZIJE
FILIP TESAR, *Etnički konflikti,* Biblioteka XX vek, Beograd, 2019
(Milan Podunavac) /103/
ĐURO ŠUŠNJIĆ, *Sjaj odlomka: Prilozi otvorenoj antropologiji*,
UDG — Fakultet umjetnosti, Podgorica, 2019. (Luka Rakojević i
Nikola Vukčević) /107/
MILOVAN ĐILAS, *Pisma iz zatvora*, Vukotić Media, Beograd, 2016.
(Veselin Pavlićević) /111/

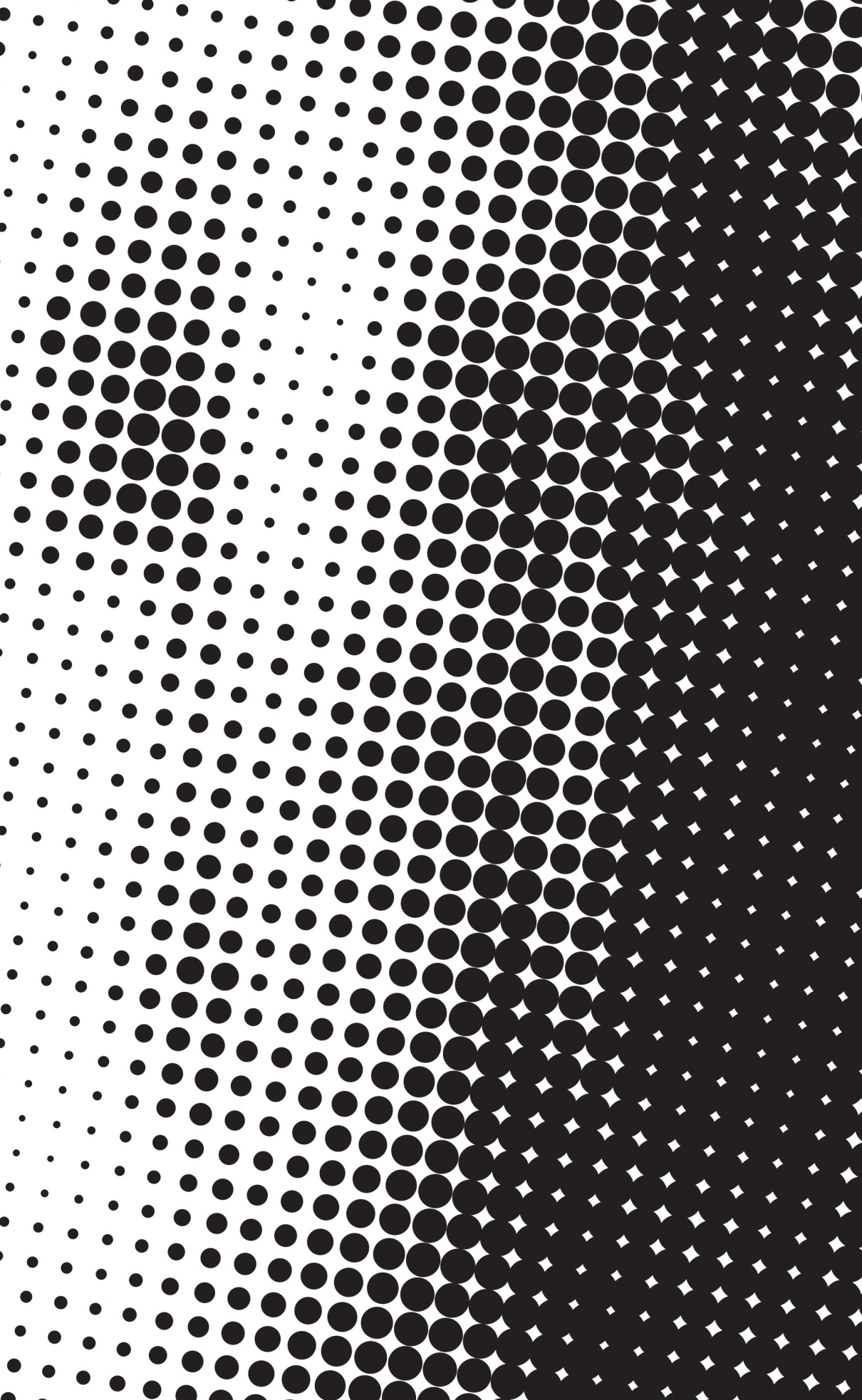

Filip Tesar, *Etnički konflikti*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2019.

(Milan Podunavac*)

Knjiga Filipa Tesara (Tesar), češkog antropologa, pripada onome redu pouzdanih teorijskih štiva u kojima se razložno, oko ose jednog od najsloženijih i najupornijih konflikata koja društva mogu da zadese (etnički konflikti), harmonizuju temeljna teorijska polazišta, umerena teorija okolnosti (balkanske države) i terenski rad autora. „Etničkih konflikata svi se boje. Mnogim ljudima etnički konflikti personalizuju uništavanje i haos, prijetnju kosmičkom rodu. Nije ni čudo. Etnički konflikti su obično brutalniji od neetničkih, a neki su doslovno genocidni. Pošto su mnogi od njih vođeni pod parolom samoopredjeljenja, uz zahtijevanje otcjepljenja ili makar autonomije, predstavljaju prijetnju za modernu državu" (str. 136). Ovo je knjiga autora koji ne samo da poznaje Balkan već prema njemu ima naglašeno pozitivan normativni stav. Filip Tesar rastače stereotip o Balkanu. Otuda ova knjiga pripada onom teorijskom i normativnom štivu (Todorova, Said) koje obogaćuje jednu pluralističku i složenu sliku Balkana. Knjiga, ne slučajno, počinje jednim ukorenjenim stereotipom američkog istoričara Davida Kaplana (*Balkanski duhovi).* Etničke sukobe na Balkanu potiče drevna mržnja. „Istorija XX vijeka ponikla je na Balkanu. Ovdje su ljudi odvojeni siromaštvom i etničkim suparništvom, što ih je osudilo na mržnju. Ovdje je politika bila svedena gotovo na nivo anarhije koja je s vremena na vrijeme Dunavom doticala u centralnu Evropu. Nacizam, na primjer, može tražiti svoje porijeklo na Balkanu" (Predgovor). Tesarov odgovor je paradigmatičan: „Ja sam s vremenom naučio čitati balkanski krajolik kao knjigu. Crkve i džamije, zbijena i razbacana sela, radnička naselja iz vremena industrijalizacije, gastarbeiterska naselja, ravnice, planine, primorje, stare čaršije, polururalne palanke, centri velikih gradova, sve to stavljalo iza sebe neke socijalne i kulturne odrednice. Uvijek sam prolazio kroz neke nevidljive granice, neke su sredine bile otvorene, neke zatvorene. Jedni su druge prezirali, ali takođe uvažavali" (Predgovor, str. 8).

Knjiga počinje opširnom raspravom centralnih pojmova knjige (etnija, nacija, nacionalizam, rasa itd). Autor se priklanja pojmu *etnija* koji mu omogućava da pojam kontekstualizira i normativno se

* Univerzitet Donja Gorica, Humanističke studije, milan.podunavac@udg.edu.me

odredi prema njemu („u svom značenju pojam etnija nije ni univerzalan, a niti semantički neutralan). Uvodeći u raspravu različite teorije o etnicitetu (primordijalizam, instrumentalizam, konstruktivizam) autor se priklanja primordijaliastičkom konceptu etniciteta Antoni Smita (Antony Smith). Smit u radu *Nacionalni identitet* daje jednu široku definiciju etnije određujući je u kategorijama: a) kolektivno ime; b) mit o zajedničkom porijeklu; c) društvena povijest (kolektivno iskustvo prenošeno iz generacije u generaciju); d) karakteristično prenošena kultura; e) asocijacije s određenom teritorijom; f) osjećaj solidarnosti. I pojam nacije Tesar posuđuje od Smita: nacija je historijska i kulturna zajednica koja ima ime, jedinstvenu teritoriju, sistem masovnog obrazovanja i društvene zakone. Ovako definisani opšti pojmovi dominantno su uticali na osnovni istraživački i teorijski tok knjige (etnički identitet, kultura pamćenja, kolektivna memorija, mitologija).

Pomerajući raspravu ka morfologiji i uzrocima etničkih konflikata Tesar posebno izdvaja četiri grupe faktora: a) strukturalni faktori (slaba država, strah za unutrašnju bezbednost, etnička geografija); b) politički faktori (diskriminirajuće političke institucije, ekskluzivističke narodne ideologije, politika elita); c) ekonomski i socijalni faktori (ekonomski problemi, diskriminirajući ekonomski sistem, modernizacija; d) kulturalni faktori (kulturna diskriminacija).

U delu koji je posvećen psihologiji konflikata Tesar izdvaja pojmove etnocentrizma i ksenofobije. Autor oba pojma smesta u širi kontekst koji osnažuje etničku lojalnost izražavajući je u pojmovima preferiranja in-grupe (etnocentrizam) i ispoljavanja neprijateljstva prema out-grupama (ksenofobija). Tesar na neki način proširuje Smitov pojam solidarnosti, upozoravajući da etniju karakteriše solidarnost u smeru unutra, koja je prirodno povezana sa averzijom prema spolja. Ovo se može proširiti i na nacionalizam koji je demokratski prema unutra („mi“) i isključiv prema spolja („oni“). Sažeto, dok se prva odrednica (etnocentrizam) izražava u svesnom ili nesvesnom uverenju da je vlastita kultura nadređena, druga izražava naglašeno negativan odnos prema drugima, spojen s nepoverenjem, strahom, osećanjem ugroženosti i često agresivnim ponašanjem prema „drugima“. Temeljno svojstvo ksenofobije je najčešće strah od „drugog“. Tesar posebno ističe da se u Bosni srećemo sa razvijenom etničkom ksenofobijom. Ovakve okolnosti zakonito vode ka osobenim tipovima kolektivnih akcija (etnička mobilizacija) koja može sistematskom proizvodnjom straha i nesigurnosti prerasti u etnički konflikt.

Etnički konflikti, argumentira Tesar, usko su povezani s procesom izgradnje modernih država i nacija (state and nation-building). Etnička homogenizacija, teritorijalizacija politike i centraliziranje političke moći, vodilo je manje lili više nasilnim procesima asimilacije i gubitkom identiteta manjinskih grupa. Manjine su platile najveću cenu u procesu izgradnje modernih nacionalnih država. U uslovima centralne Evrope i Balkana ovaj proces je bio još složeniji i represivniji, kako je to pokazao Ištvan Bibo pokazujući kako je nesklad

između etničkih i nacionalnih granica stvarao osobiti „egzitencijalni strah zajednica". Tesar prati ovu vrstu analize. „Na Balkanu, na nekadašnjim teritorijama Osmanskog carstva, situacija za formiranje nacionalnih država bila je izrazito nepovoljna. A povrh toga tamo su se na manjine, s obzirom da je praktično svaka država imala manjine svog državotvornog naroda u susjednim državama, gledalo kao na petu kolonu. Albanci su živjeli u Grčkoj, Grci u Turskoj, Turci u Bugarskoj, Bugari u Srbiji, Srbi u Bosni, Bošnjaci u Crnoj Gori, Crnogorci u Albaniji — ovakvih nizova se može napraviti veći broj. Etnički konflikti ovdje periodično završavaju prinudnim masovnim asimilacijama, deportacijama, pa čak i genocidima" (str. 140). Ovo opšte gledište ima i posebnu priču masakra u srednjobosanskom selu Ahmići, kada su pripadnici HVO ubili više od stotinu ljudi. Sve žrtve bili su Muslimani. „Šutljivi susjedi" (Hrvati) su saznali da se priprema napad, ali svoje komšije Muslimane nisu upozorili na opasnost. Cela priča, upozorava Tesar, liči na stereotip sa početka knjige o stoletnjoj mržnji koja svaki čas može da izbije. Ipak, cela priča dobija drugi tok. Toga dana meštani hrvatske nacionalnosti nisu znali da se priprema napad. Naprotiv, čitav dan su dobivali anonimne telefonske pozive da se sprema napad mudžahedina.

Posebnu vrednost knjige čini centralni deo studije, posvećen kolektivnom pamćenju, nacionalnim mitovima, prisvajanju i poništavanju prošlosti (damanatio memoriae). Stara rimska tehnologija poništavanja sećanja na bivše vladare i konstruisanje novih obnavlja se u savremenim društvima. Kolektivno pamćenje snop je „orijentacionih mesta" koja služe podjednako i pojedincima i političkim zajednicama da rutiniziraju svoja ponašanja, osobito u stanjima dubokih socijalnih i političkih kriza. I pojedinci i zajednice poseban identitet potvrđuju iz kolektivnog pamćenja, pre svega iz kolektivnog pamćenja koje nije posredovano. Osnovna osa koja spaja prošlost, sadašnjost i budućnost su nacionalni mitovi. Mitovi su „energetski princip" nacionalizma, oni su, kako drži Hobsbaum (Hobsbawm) „za nacionalizam isto što i uzgajivači maka za Pakistan za zavisne na heroinu". „Mitovi su u stvari projekcija sadašnjosti u kulise prošlosti. Bitne događaje koji utiču na naš život kao što su rat, kulturno pamćenje, mitovi se prilagođavaju novom poretku, političkoj konstelaciji i trenutnom razvoju događaja" (215). Autor posebno analizira trijadu poznatih mitova koja se sastoji od razdoblja zlatnog veka, razdoblja mračnog veka i razdoblja narodne borbe. Ovi opšti tipovi mitova u osnovi imaju različite funkcije u konstrukciji kolektivnog identiteta. Mitovi zlatne prošlosti izvorišta su kolektivnog ponosa; mitovi mračnog veka naglašavaju kolektivne nepravde i osnažuju jedinstvo zajednice; mitovi narodne borbe legitimiziraju aspiracije zajednice koje treba u budućnosti legitimizirati. „Prvoj grupi, mitovima o porijeklu, pripadaju mitovi o samosvojnim korijenima, koji se obično povezuju pretenzijama na vlastitu državu. Budući da Hrvati potiču od Iranaca i Gota ne mogu imati ništa zajedničko sa Srbima, Makedonci nemaju ništa zajedničko sa Grcima, jer su potomci samosvojsnog naroda

Makedonaca i Slavena (u grčkoj interpretaciji naprotiv, Makedonci su porobljeni Grci)" (str. 219). Zanimljivo je da Tesar gotovo potpuno izostavlja raspravu o osnivačkim mitovima država. To je svakako jedna od slabijih strana ove knjige.

U završnim delovima knjige („politikologija konflikata") autor analizuje političke učinke etničkog mobliziranja i etničkih konflikata. Analiza se temeljno pomera ka problemu autoritarizma i autoritarne ličnosti. Autor sledi kanonski rad Teodora Adorna o autoritarnoj ličnosti (sklonost autoritetima, poslušnost, ispoljavanje mržnje prema članovima drugih grupa itd). Izdvajaju se posebni tipovi autoritarnih sistema (autokratija, totalitaraizam) i u zaključnom delu analizuje upravljanje etničkim konfliktima u autokratskim i demokratskim režimima moći. „Demokratske države bolje savladavaju teškoće etnopolitičkih zahtjeva jer imaju institucije koje su sposobne da saslušaju zahtjeve i primjedbe javnosti i da se posvete njhovom rješavanju. Nasuprot tome u autoritarnim i totalitarnim državama često su povezani nasilni konflikti koji dosežu najvišu moguću mjeru — nastojanje da se istrijebi druga etnija, tj. genocid" (str. 251). Autor se priklanja poznatim institucionalnim mehanizmima upravljanja konfliktima (kantonizacija, federalizacija, konsocijalni politički sistemi). Šteta je što je ovaj deo ostao nerazvijen i što ga autor nije temeljitije analizirao na primeru Bosne i Hercegovine. Izvan osnovne zone interesa ostale su i specifičnosti drugih država, uključujući i Crnu Goru.

Ovo je knjiga koja zaslužuje pažnju akademske javnosti. Jasnoćom i pouzdanjem s kojom autor uvodi osnovne pojmove (etnija, nacija, etnicitet, ksenofobija, etnocentrizam, nacionalizam, mitovi itd) ova knjiga može biti pouzdano štivo studentima humanističkih nauka. Onome delu, pak, akademske javnosti koji učestvuje u ovim teorijskim raspravama, svakako ostaje veliki empirijski materijal koji je rezultat terenskog rada autora.